

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ФЕНОМЕН БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

30 вересня 2020 року

Частина I

За загальною редакцією
доктора культурології, професора,
завідувача кафедри культурології та інформаційної діяльності
Ю. С. Сабадаш

Маріуполь – 2020

Редакційна колегія:

Ю. С. Сабадаш, доктор культурології, професор (голова),
С. В. Янковський, кандидат філософських наук, доцент.

Затверджено на засіданні кафедри культурології та інформаційної діяльності
(протокол № 4 від 20.10.2020)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою
історичного факультету Маріупольського державного університету
(протокол № 3 від 21.10.2020)

Ф 42

Феномен бібліотек у сучасному світі : зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 30 вересня 2020 р. : у 3 ч. / Маріуп. держ. ун-т ; гол. ред. Ю. С. Сабадаш ; упоряд. С. Янковський. – Маріуполь : МДУ, 2020. – Ч. I. – 68 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Феномен бібліотек у сучасному світі», яка відбулася 30 вересня 2020 року з ініціативи кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

В конференції взяли участь представники освітянської, наукової, фахової спільнот України та Білорусі.

У тематичних напрямках учасників конференції висвітлені актуальні питання якісних змін бібліотек, розвитку бібліотечної справи і інформаційно-культурного середовища у забезпеченні сталого розвитку України та її територіальних громад.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами розвитку бібліотек і бібліотечної справи в країні.

Відповідальність за зміст, достовірність, оригінальність поданих матеріалів
несуть автори, опублікованих у збірнику доповідей

давньої літератури – «Слово о полку Ігоревім» чи «Слово о погибелі Руської землі»? Отже, якщо досить розлогу інформацію про багату самобутню літературу Київської Русі ми маємо, то про її присутність у київських школах тієї пори досліджень ще обмаль. І вони на часі.

Література

1. Літопис Руський / Пер. з давньорус, Л. Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.

2. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. Думка, 1990. – 528 с.

3. Шевчук В. О. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст.: у 2 кн. / В. О. Шевчук. – К.: Либідь, 2004. – Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко. – 400 с.

УДК 002.2(477)"8/13"

Ю. М. Нікольченко

/ м. Маріуполь /

КНИЖНА КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ (різноманітність жанрів)

У доповіді розглядається проблема розвитку книжної культури Київської Русі у контексті жанрів книги, її читання, перекладу і написанні нових творів.

На думку авторитетних вітчизняних і зарубіжних дослідників (С. Єфремов, М. Грушевський, М. Возняк, В. Адріанова-Перетц, П. Толочко, М. Попович, М. Наєнко, О. Молодован, М. Брайчевський, Д. Ліхачов, О. Творогов, М. Тихомиров та ін.) професійна література Київської Русі була пов'язана з християнським віровченням і культом. Після 998 р. християнство через храм, ікону, слово Боже та книгу активно впроваджувало нову систему духовних цінностей. Академік М. Попович зауважує, що «В цьому немає нічого дивного, якщо ми згадаємо, що і храм, і саме буття з християнського погляду були свого роду книгою» [3, с. 104]. Характерним виявом ставлення до храму як до книги є графіті на його стінах. Цілу книгу написів на стінах Софії Київської, надряпаних у XI–XIII ст. її парафіянами (князями, членами їхніх сімей, близькими до них людьми), відкрив і оприлюднив С. Висоцький [1].

Що ж до глибшого засвоєння християнського віровчення, то ні виточене візантійське богослов'я з його філософським спіритуалізмом, ні абстракції релігійно-філософських доктрин Константинополя не заторкнули Київської Русі. Впродовж XI–XIII ст. її книжність, пов'язана зі сферою церковної компетенції, являла собою класичний зразок «культури цитат» – заготовлених на всі випадки життя уривків чи парафразів Біблії і отців Церкви. У центрі уваги – переважно сюжети прикладного характеру, дотичні не глибшого змісту віри, а поведінки віруючого. Набір християнських чеснот, підсилений цитатами, цілком укладається у рамки помірного аскетизму –

возлюблю Господа; часто молись; не возгордись; очисти тіло постом і прикрась смиренням; допоможи убогим, стражденим і сиротам; не осуди ближнього [5, с. 53–54].

Це було природним наслідком сприймання книжності лише як помічниці християнської науки, котру віруючі засвоїли в усталеній формі, а це, в свою чергу, заперечувало можливість долучення самостійної думки. З іншого боку – руські книжники просто ще не могли досягти тієї філігранної освіченості, якою відзначалася Візантія – спадкоємиця античного ерудиторства. Адже там існувала маса приватних і державних шкіл різного рівня – від елементарних провінційних для простолюду до училищ підвищеного рівня (граматиків, риторів і філософів), зосереджених переважно у Константинополі, де функціонували і вищі навчальні заклади під покровительством імператорів, а з XI ст. почала діяти Патріарша академія теології. Цій блискучій освіті, молода, ще вчора язичницька Русь не мала що протиставити, задовольняючись лише відблестками вченості, які потрапляли до неї переважно через болгарське посередництво.

Спроба визначити жанровість книг, які входили до культурного простору Русі, завжди наштовхується на проблеми класифікації. Її книжники, як правило, виносили назву жанру свого твору у заголовок, але це тільки ускладнює процес його ідентифікації у зв'язку з побутуванням численних «алфавітів», «бесід», «житій», «ізборників», «слів», «повчань», «грамот» тощо. Жодна з наведених назв реально не визначає справжнього жанру книги, і виникає питання, чи можна взагалі говорити про жанр книги у нашому розумінні слова стосовно літератури того часу.

Академік Д. Лихачов ствердив, що книжництво Русі лише приблизно допускає класифікацію творів за тематикою чи іншими подібними критеріями. Так, у літописах можна зустріти річні статті, історичні повісті, грамоти, житія, повчання. Аналогічно можна характеризувати всі інші книги та їхні жанри. Єдиний надійний спосіб класифікувати твори літератури Русі – це вказати їхню функцію або контекст, в якому вони найчастіше вживалися [2, с. 57–60]. З огляду на означене є підстави визначити два основні жанри книжної культури Русі, які не змінювалися протягом всього часу її існування. Мова йде про сакральну і світську літературу.

Відверто кажучи, Біблія як літературний твір до сакральної літератури не належить. У богослужінні використовуються лише уривки з Біблії впереміж з іншими ритуальними текстами. Старий Заповіт не набув розповсюдження на Русі, а Новий Заповіт (Євангеліє від Марка, Луки, Матфея та Іоанна) стає відомим лише за Галицьким списком 1144 р. Списки що мали богослужебний характер, нагадували сучасні збірники цитат. Для приватного богослужіння виготовлялися требники; для богослужіння громадського – служебники та часослови. Основою богослужіння були псалтирі. Крім служебних книг писалися книги для читання – четьї і толкові.

Виділення у сакральній літературі різних жанрів має спиратися на певні ознаки літературного характеру. Можна виділити тексти, які вживалися у культових діях як формули, що не допускають відхилень і тексти, які

вимагали імпровізації (проповіді). Тексти проповідей є церковною публіцистикою: маючи повчальний, дидактичний характер, вони виходили за межі суто релігійної тематики і набували морального, політичного і філософського значення.

Саме таким зразком проповіді, тобто дійства сакрального і водночас літературного, богословсько-філософського тексту стали широко відомі «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона та «Притча про душу і тіло», «Повість про білоризця і мнішество», «Сказання про чорноризький чин» єпископа Туровського Кирила (помер близько 1182 р.).

Важко однозначно окреслити і такий напрямок житій – як життєописи святих та мучеників, до яких безпосередньо приєднувалися і життєописи князів, які стали жертвами кривавих усобиць, (починаючи з Бориса і Гліба, канонізованих церквою), і життєописи, що входили до літописів і патериків. Говорячи про життєописи святих і мучеників, слід зазначити, що це не біографії чи оповідання про життєвий шлях у звичному для нас розумінні. Житіє немовби переносило людину з «нашого», земного світу в світ «небесний», «горній», вічний, позачасовий і суто символічний [3, с. 94]. Житійна література змикається з агіографічною літературою – оповіданнями, чи повістями про святих, найчастіше апокрифічного, неканонічного характеру. Але це вже другий основний жанр книжкової культури Київської Русі, який є всі підстави вважати світським.

До світських жанрів, тобто до жанрів книжної культури, які обслуговували несакральну сферу поведінки належать апокрифічні оповідання, патерики (оповідання про отців церкви), літописи, хроніки, великі історичні повісті («Іудейська війна» Йосифа Флавія; «Александрії» – романи про звияти Александра Македонського; «Девгенієве діяння» – переказ візантійського героїчного епосу IX–X ст. «Дігеніс Акритас», у якому йдеться про подвиги богатиря Дігеніса Акрита – легендарного захисника кордонів імперії; «Християнська космографія», створена наприкінці VI ст. александрійським купцем Косьмою Індикоплавом; тощо); шестодневи. Особливо розповсюджений був «Шестиднев» видатного болгарського письменника і церковного діяча другої половини IX—першої третини X ст. Чорноризця Храбра.

Літописи Київської Русі становлять собою унікальне історико-культурне явище Середньовіччя. На відміну від хронік більшості країн Європи, які складені на латині, вони написані книжною слов'янською мовою, якщо й не цілком ідентичною розмовній народній, то дуже близькою до неї. Цим зумовлена надзвичайна популярність літописного жанру на Русі. Літописи читались і переписувалися впродовж кількох століть, завдяки чому збереглися до нашого часу. Традиції літописання склалися в X ст. у Києві, але згодом поширилися практично на всі землі Русі. Їхніми авторами були ченці, священики, ігумени монастирів, представники князівської адміністрації і навіть князі. Практично всі літописи мають спільне коріння – Іпатівський літописний звід («Повість временних літ», Київський літопис і Галицько-Волинський літопис), з його широким загальноруським охопленням історико-

культурних явищ і подій. Близько середини XII ст. спостерігається розгалуження зводу на ряд місцевих хронік [4, с. 3–4]. Чудовою пам'яткою книжного мистецтва є Радзивіллівський літопис, прикрашений 618 кольоровими мініатюрами. Вони виготовлені в XV ст. з давньоруських оригіналів XII–XIII ст.

Проте найбільше розповсюдженими текстами в Київській Русі були апокрифи, що створювалися разом з тими текстами, які були включені в канон Святого письма. Після того, як було відібрано тексти канонічні, апокрифи включалися до списку «отречених» неканонічних книг. Саме в апокрифічній літературі розквітла у своїй красі християнська міфологія з унікальними фантастичними сюжетами, які так приваблювали читача.

Позасакральна книжність Київської Русі також слугувала задоволенню інтересу її людності до історії і географії – краще сказати, прагненню вмістити світ повсякденності у часові та просторові рамки космічного характеру. Цю сферу культури обслуговували всілякі хронографи і ходіння. На Русі починаючи з XI ст. були поширені «Хронографи», перекладені з європейських мов, вони постійно переписувалися та доповнювалися. Хронографи були компіляцією з перекладних грецьких хронік Івана Малали (бл. 491—574/578), візантійського історика, автора «Всесвітньої хроніки» (18 книг), яка починається з легендарної історії єгиптян і доведена до 563 р.; Георгія Амартола, візантійського хроніста IX ст., автора «Хроніки», яка охоплює період від створення світу до 842 р.; Йосифа Флавія; Біблії та літописів Київської Русі. Сліди користування хронографами помітні у «Повісті временних літ» і Галицько-Волинському літописі.

Ходіння (паломницька література) — своєрідні путівники, які містили інформацію про «святі місця», відомості про природні багатства. Їхній зміст формувався під впливом релігійних, апокрифічних легенд, доповнювався розповідями проповідників, ченців. Зразком ходінь є «Житіє і ходіння Даниїла, Руської землі ігумена», що виникло на початку XII ст. Особливий інтерес для читача Київської Русі становили ходіння про Андрія Первозванного, оскільки цей апостол, за легендою, першим хрестив Русь. Не пізніше XIII ст. в одному з перекладів ходінь Андрія з'явилася згадка про подорожі апостола у землі східних слов'ян на Подніпров'ї.

До позасакрального жанру належить також філософсько-публіцистична і художня література. Прикладом філософсько-публіцистичного жанру є «Грамотка» і «Повчання» великого київського князя Володимира Мономаха (), головною ідеєю яких є тривога за долю Русі, яку роздирали міжкнязівські чвари і заклик князя до синів-спадкоємців піклуватися про рідну землю і підданих.

Світовою перлиною художньої літератури є «Слово о полку Ігоревим», створене невідомим автором після 1185 р. Заклик автора до єдності Руської землі підкріплюється не тільки прикладом трагічного походу новгород-сіверського князя Ігоря проти половців, а й численними історичними екскурсами і описами Руської землі.

У Київській Русі книжний світ двоїстий: він сакралізований і

впорядкований. У різних жанрах книжної культури володарювала обернена перспектива, яка перевертала звичну ієрархію світу й підпорядковувала життєві ситуації вічному інобуттю, чим і давала можливість читачеві не тільки доторкнутися до чистих висот «горнього світу», а й формувала дух індивідуалізму, підприємливості, практичного глузду, самовпевненості та волі до перемог у житті.

Література

1. Высоцкий С. А. Светские фрески Софийского собора в Киеве / С. А. Высоцкий. – К.: Наукова думка, 1989. – 213 с.
2. Лихачёв Д. С. Исследования по древнерусской литературе / Д. С. Лихачёв. – Л.: Издательство «Наука» Ленинградское отделение, 1986. – 402 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К.: «АртЕк», 1998. – 728 с.: іл.
4. Толочко П. П. Літописи Київської Русі / П. П. Толочко. – К.: Київська Академія Євробізнесу, 1974. – 88 с.
5. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 1997. – 312 с.

УДК 025.5

С. Є. Орехова
/ м. Маріуполь /

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ

Сфера послуг або третинний сектор економіки держави, включає економічну діяльність, пов'язану з послугами. Структура ринку інформаційних послуг багатоаспектна, представлена вагомими секторами, один з яких, ринок послуг культурно-просвітньої сфери. Звичайно, інформаційний ринок включає в себе такі важливі елементи, як підготовка джерел інформації, послуги обробки даних і провайдинг додатків, послуги з розробки інформаційних систем (послуги системної інтеграції) і ділове консультування в цій області, стратегічне консультування, послуги в області розробки і застосування програмного забезпечення, послуги засобів масової інформації, а також послуги традиційних, але таких «нових»/сучасних установ як архівні установи та бібліотеки.

Інноваційна діяльність бібліотек, зокрема їх інформатизація є актуальною темою сьогодення. У цьому напрямі виділяються дослідження, у яких розкриваються досвід упровадження й використання в бібліотеці новітніх інформаційних технологій, створення електронних каталогів, баз даних, а також умови їх трансформації в гібридну, віртуальну та електронну бібліотеку.